

*Językowe, literackie i kulturowe ścieżki edukacji polonistycznej
(tradycja i współczesność)*
*Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Helenie Synowiec
w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*
Red. Danuta Krzyżyk, Bernadeta Niesporek-Szamburska. Katowice 2014

Czterdziestolecie pracy naukowej Profesor Heleny Synowiec stało się okazją do wydania książki rocznicowej dedykowanej Jubilatce. Zamieścili w niej artykuly i szkice koledzy, przyjaciele, uczniowie i wychowankowie oraz współpracownicy z wielu uczelni. Pani Profesor znalazła uznanie w gronie językoznawców, literaturoznawców i kulturoznawców, ma bowiem interdyscyplinarny dorobek naukowy. Pięknie i wnikliwie oceniała go w artykule *Nauka w służbie oświaty. Swoistość dorobku naukowego Profesor Heleny Synowiec*, otwierającym książkę, Krystyna Kleszczowa. Podkreśliła, iż proces badawczy tej uczonej jest uwarunkowany wieloma czynnikami, przede wszystkim — znajomością polskiej oświaty i potrzebami dydaktyki języka polskiego. Podstawę działalności naukowej ukierunkowanej pragmatycznie stanowią dogłębna wiedza lingwistyczna i wiarygodne badania empiryczne. Te cechy charakteryzują także wieloaspektowe studia śląskoznawcze nad dialektem, wynikające z więzi Pani Profesor ze Śląskiem oraz z perfekcyjnej sprawności badawczej. Szczególnie ważne dla oceny dorobku są słowa Krystyny Kleszczowej: „Profesor Helena Synowiec należy do czołowych znawców dialektu śląskiego, co więcej — należy do grona lingwistów wskazujących kulturotwórczą rolę śląszczyzny w kształtowaniu polskiej tożsamości narodowej” (s. 13).

W wielu dedykacjach autorzy artykułów zaznaczają wyjątkowe rysy osobowości Pani Profesor — Jej skromność, życzliwość, tolerancję, ale i obronę zasadniczych wartości, gdy zachodziła taka potrzeba. Danuta Krzyżyk odnosi do drogi zawodowej Jubilatki Korczakowskie słowa „szkoła, praca, język” wraz z prawością, dobrocią i wrażliwością, które Ją wyróżniają. Diana Jagodzińska zadedykowała artykuł — „autorytetowi i wzorowi”. Małgorzata Wójcik-Dudek (*Z westybulu do piwnic, czyli o poszukiwaniu „swojskości” w szkole*) ma nadzieję na spotkanie z Panią Profesor „w lekturze”, Barbara Pytlos zwraca uwagę na ważność przywiązania Jubilatki do rodziny i domu rodzinnego, co znajduje przejaw w tematyce i kierunkach Jej badań.

Zainteresowania naukowe, badawcze i niezwykle pracowitość Profesor Heleny Synowiec potwierdza zamieszczona bibliografia Jej prac naukowych. Na twórczość — zróżnicowaną i bogatą — składa się kilka monografii autorskich i współautorskich, obszernie rozdziały w publikacjach zbiorowych, 159 artykułów, ponadto sprawozdania, recenzje, a także podręczniki szkolne i materiały dydaktyczne oraz artykuły popularnonaukowe. Całość dorobku, który zestawiała przez Danuta Krzyżyk, dopełniają współautorskie słowniki, w tym szczególnie znaczenie ma *Mały słownik gwary Górnego Śląska*.

Książka, adresowana do Szanownej Jubilatki, niewątpliwie zainteresuje czytelników z grona językoznawców, literaturoznawców, badaczy edukacji regionalnej i pedagogów. Artykuły prezentują swoisty dla każdej dziedziny warsztat badawczy autorów.

Krąg tematyczny publikacji poszerzają nośne treściowo artykuły z zakresu kulturoznawstwa. Autorzy zwracają uwagę na specyficzną sytuację współczesnej książki ze względu na rozwój różnorodnych nośników tekstów, które z jednej strony mogą wzmacniać dostępność tekstu, intrygować nowością, ale z drugiej — zatracają takie walory kontaktu z książką, jak np. notatki na marginesach. Intrygująca jest uwaga o „psychologii lektury poza książką” (Krystyna Koziół: *Dotyk litery*, s. 86) — możliwość wyrażania anonimowych opinii powoduje zanik krytyki literackiej. Autorka zgłębia problem, stawiając pytanie o to, czy istotnie elektroniczna książka nie spowoduje zagubienia czytelnika. A może będzie odwrotnie?

Dopełnieniem problemów literaturoznawczych są artykuły poświęcone wykorzystywaniu archetypów we współczesnej kulturze: Ewy Jaskółowej: *Poetyckie reinterpretacje. Co zrobić z Lotem, jego żoną i córkami?*, oraz Magdaleny Ochwat: *Nadzieja dla Judasza, czyli od postaci biblijnej do relacji chrześcijańsko-żydowskich*.

Zarówno dla językoznawców, jak i literaturoznawców istotne jest słowo. Jego wagę proponuje rozważyć z młodzieżą Ewa Ogłóza (*Antonimia w podręczniku i „Dzbanek do herbaty” Hansa Christiana Andersena*), prowadząc analizę tłumaczenia tekstu, które pozwala dostrzec wartość słowa i wielość znaczeń oraz rolę językowych zabiegów wokół ich ujawniania.

Nierozzerwalność interpretacji literackich i językowych uzmysławia Stefan Zabierowski w artykule *O lekturze „Zielonej Gęsi”*. W odpowiedzi na pytanie: dlaczego *Zielona Gęś* Gałczyńskiego przetrwała po okresie socrealizmu, dowodzi, iż zdecydował o tym humor, komizm oraz gry językowe.

Wśród artykułów upowszechniających wyniki badań empirycznych na szczególną uwagę zasługują te, które dotyczą bezpośrednio językowej edukacji szkolnej. Argumentem dowodzącym konieczności przeprowadzania weryfikacji sądów, opinii i przekonań związanych z tą edukacją jest teza Jadwigi Kowalikowej (*Wiecznie aktualne problemy dydaktyki języka polskiego*), że tylko dzięki badaniom naukowym następuje rozwój teorii pedagogicznych i rozwiązań prak-

tycznych, dokonuje się rewizji dotychczasowych poglądów i wypracowuje nowe koncepcje skutecznego kształcenia językowego. W problematykę reinterpretacji „nowoczesności” edukacyjnych wpisuje się artykuł Aleksandry Zok-Smoły *O sposobach wprowadzania wiedzy językowej w podręcznikach szkolnych dawniej i dziś*. W artykule tym dyskusja przybiera postać logicznej debaty nad wyższością dedukcyjnego nauczania o języku, który często narzucają nowe podręczniki szkolne, preferując podawanie uczniom gotowej wiedzy, zamiast uczyć odkrywania zjawisk językowych w toku obserwacji, analizy i indukcyjnego myślenia. Podręczniki dawniejsze były, zdaniem autorki, bardziej efektywne, co więcej — są one spójne z myśleniem nowego „pokolenia cyfrowego”.

W tworzenie modelu nauczania językowego w szkole wpisuje się Agnieszka Rypel artykułem *Język pisany w szkole — między kreatywnością a schematem*. Autorka zauważa, że współcześnie język pisany, kształtowany jedynie w szkole, zbliżył się do mówionego o cechach wyłącznie komunikatywnych. Tym bardziej więc w szkolnej edukacji należy uczniów mobilizować do redagowania poprawnych wypowiedzi pisemnych, nie tylko informacyjnych, uświadamiać celowość stosowania środków językowych pomocnych w osiągnięciu „skuteczności komunikacyjnej”. Problemy te są ważne ze względu na wpływ twórczości literackiej dzieci na uczestnictwo w kulturze (Danuta Bula: *Przez działania twórcze do uczestnictwa w kulturze*). Pesymistyczne są refleksje Aldony Skudrzyk, która w artykule *Porozumiewanie czy kształtowanie się?* konstatuje, że język młodzieży staje się bogaty w słowa pozbawione głębi znaczeń, co nasuwa wątpliwość odnośnie do możliwości pełnego komunikowania się „z Drugim”. Na potrzebę dobrej edukacji medialnej zwraca uwagę Urszula Żydek-Bednarczuk (*Tekst medialny w edukacji polonistycznej*). Z kolei Bernadeta Niesporek-Szamburska zauważa zmiany w języku i analizuje nowe formy medialne, jakie tworzą użytkownicy Internetu (*O metatekście w blogach pisanych przez młodzież gimnazjalną*). Autorka proponuje, by nauczyciele wykorzystywali kompetencje językowe zdobywane przez uczniów w pisanu blogów i dokonywali ich korekt językowych, co stwarzałoby możliwość dyskursu szkolnego na wzór internetowego.

Wyniki szczegółowych badań nad rozwojem języka dzieci zaprezentowały Emilia Czarnota (*O potrzebie pracy z gimnazjalistami nad znajomością znaczeń wyrazów i związków frazeologicznych...*) oraz Krystyna Gąsiorek (*Rozumienie przez dzieci dziewięcioletnie wybranych związków frazeologicznych z nazwami części ciała*). Wyniki badań na zróżnicowanym materiale prowadzą obie autorki do podobnych wniosków: konieczności systematycznej pracy nad „rozumieniem frazeologii” i docenianiem jej w kształceniu językowym. Wymaga to od nauczycieli własnej inicjatywy w doborze ćwiczeń, ponieważ podręczniki nie są pod tym względem wystarczające.

W procesie kształcenia szkolnego najważniejszą rolę odgrywają „osoby”. Jak wynika z badań Diany Jagodzińskiej (*Szkola w języku, we wspomnieniach*

i w paragrafach), za ich pośrednictwem szkoła — oprócz funkcji edukacyjnych — wypełnia przekaz kulturowy. Mądrzy nauczyciele potrafią dobrze wykorzystać każdy tekst — pisze Zofia Adamczykowa. Jej artykuł pt. *Sięgnijmy w edukacji po nieznaną. (O bajce Bernarda Świerczyny)* to interesująca propozycja metodyczna, możliwa do wykorzystania w edukacji literackiej, regionalnej, a także w procesie wychowania.

W rozważaniach edukacyjnych autorzy zwracają się w stronę reinterpretacji tekstów, uwzględniając sposób widzenia świata na miarę dziecka (Karolina Jędrych: *Magia dziecięcej wyobraźni w dylogii o Karolci Marii Kruger*). Celem głównym tych zabiegów, procedur i metod jest próba zachęcenia uczniów do czytelnictwa (Elżbieta Dutka: *Rupaki dorastają..., czyli o relacjach między dziecięcymi lekturami a interpretacją poezji współczesnej w kontekście kształcenia literackiego w liceum*) i do świadomego posługiwania się językiem. Warto wykorzystać tu doświadczenia i rozważania Haliny Wiśniewskiej (*Zanikanie w szkole wiedzy o historyczności języka polskiego*) oraz zaznajomić się z referowanymi przez Martę Szymańską wynikami badań w tekście: *O wykorzystaniu badań nad mózgiem w dydaktyce szkolnej*.

W artykule autorstwa Bogusława Skowronka krytycznie został oceniony współczesny model edukacji (*Egzystencjalny wymiar polonistyki*). Autor wysuwa postulat wdrożenia antropologicznego modelu kształcenia na wszystkich etapach, który korespondowałby z zasadą kultury uczestnictwa i był spójny z doświadczeniem jednostki.

Ważne miejsce w dyskusji nad problemami polskiej ortografii zajmuje artykuł Edwarda Polańskiego pt. *Kilka uwag krytycznych na temat łącznej pisowni cząstki „by” ze spójnikami i z partykułami*. Autor zauważa sygnalizowany w tytule tekstu problem w kontekście powszechnego popełniania błędów ortograficznych. Proponuje jego rozwiązanie, postulując powrót do propozycji wysuniętych w latach 1962—1963 i jednoznaczną, logiczną zmianę zasad ortograficznych.

Stosunek dialektu do języka ogólnonarodowego jest przedmiotem rozważań Reginy Pawłowskiej w artykule *Język narodowy a regionalny w kulturze i w nauczaniu (wybrane problemy)*. Badaczka, odwołując się do badań w środowisku gdańskim, dochodzi do wniosku, że znajomość odmiany regionalnej — wyniesiona przez dzieci z domu rodzinnego oraz umiejętnie wykorzystana przez rodziców i nauczycieli, którzy jednocześnie kształcą posługiwanie się językiem ogólnonarodowym — wzbogaca kompetencje komunikacyjne i kulturowe uczniów. Tematyka poruszona przez Reginę Pawłowską jest bliska Jubilatce, która od lat prowadzi badania w regionie śląskim. Ważkie zagadnienia porusza Bożena Cząstka-Szymon w artykule pt. *O rzetelność, prawdę i odpowiedzialność w opracowaniach naukowych i popularnonaukowych (na przykładzie spraw śląskich)*. Autorka stawia zarzut manipulowania, jakiego dopuszczają się wnioskodawcy i zwolennicy tzw. języka śląskiego. Wykazuje nierzetelność ich argumentów, po-

równuje wypowiedzi autorów ekspertyz sejmowych i krytycznie ustosunkowuje się do tych, które rozmiągają się z naukowymi ustaleniami językoznawców odnośnie do statusu dialektu śląskiego oraz do klasyfikacji języków słowiańskich.

W toku rozważań nad edukacją polonistyczną nie zabrakło aspektu wychowawczego. I tak: Urszula Kopeć (*Od odrzucenia do miłości. O różnych sposobach komunikowania uczuć na podstawie lektury pt. „Poczwarka” Doroty Terakowskiej*) proponuje poszerzyć interpretację utworów literackich o obserwację sposobów wyrażania uczuć. Pozwoli to bowiem uzupełnić proces edukacyjny oglądem języka ukierunkowanego na wyrażanie nie tylko uczuć. Janusz Korczak prezentował w formie sentencji swoje *credo* pedagogiczne i dzięki uogólnieniom nadał swoim ideom charakter uniwersalny. Pisze o tym Danuta Krzyżyk w rozprawie *W poszukiwaniu mądrości życia — refleksje wokół myśli Janusza Korczaka o szkole, pracy i języku*. Dopełnieniem refleksji wychowawczych jest artykuł Barbary Pytlos *Rodzina i dom rodzinny jako istotne wartości w twórczości Ewy Nowak*. Autorka podała cenną literaturę przedmiotu i zasugerowała konkretne przykłady dyskusji nad rozwiązywaniem trudnych problemów w rodzinie z wykorzystaniem literatury dla dzieci i młodzieży. W rozwiązywanie problemów wychowawczych wpisuje się także tekst Danieli Dylus (*Droga do nieba dla dzieci... jako podręcznik po ścieżkach życia...*). Autorka przedstawia analizę językową modlitewników z XIX i XX wieku, wskazując ich rolę w kształtowaniu pozytywnych postaw Ślązaków.

Tematyka śląska, ważna w dorobku naukowym Jubilatki, znalazła miejsce w artykule Krystyny Heskowej-Kwaśniewicz pt. *Katowice. Szkic do literackiego portretu miasta (rekonesans badawczy)*. Autorka interpretuje miasto jako przestrzeń własną mieszkańców i poszukuje jego śladów w literaturze, zadziwiając znajomością literatury o Śląsku. Jak pisze, „materiał literacki na ten temat wcale nie jest mały” (s. 110) i uzasadnia tę tezę, szczególne miejsce poświęcając *Wieży spadochronowej* Kazimierza Gołby.

Z przeglądu zawartości książki jubileuszowej wynika, że zamieszczone w niej liczne artykuły i szkice — różnorodne tematycznie i metodologicznie — godne są uwagi i zasługują na upowszechnienie nie tylko wśród badaczy profesjonalistów, ale także nauczycieli i pracowników instytucji kulturalno-oświatowych (zwłaszcza w regionie śląskim). Oprócz wspomnianych są jeszcze inne opracowania: Marty Kubarek, Marii Wacławek, Małgorzaty Karwatowskiej, Anny Guzy.

Podkreślić należy staranne przygotowanie językowo-stylistyczne publikacji, co jest zasługą Danuty Krzyżyk, Bernadety Niesporek-Szamburskiej, redaktorek tomu, oraz docenić piękną szatę edytorską, o którą zatroszczyło się Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.